

mozdulatlanul, katonailag 99.5 százalékos passzivitással nézték végig a lengyel hadsereg megsemmisülését.

Az előbbiekkal kapcsolatban rá kell világítanunk még a Szovjetunió hadseregének lengyelországi közbelépésére is. A Szovjetunió ezzel az akciójával kellő módon kívánta bebiztosítani magát északon a balti „hádháromszög”-re, délen pedig a Kárpátokra támaszkodva minden olyan nyugati meglepetéssel szemben, amely az európai politikai helyzet mai képeinek bármilyen bekövetkezhető újabb alakulásából származik. Ezzel egyidejűleg biztosította a Szovjetunió a vereckei szorosnál való jelenlétével Délkelet-Európa békéjét is. *(Keleti Sándor)*

SZEMLE, BÍRÁLATOK

BALOGH EDGÁR ERDÉLYI HIVATÁSA

(Szerző „Iratlan történelem” c. könyve alkalmából. — „Erdélyi Enciklopédia” kiadása, Cluj 1939.)

Különösnek látszhatik, hogy egy könyvről szólván, a mű elé s szinte fölé helyezzük annak szerzőjét. De erre indít több fontos körülmény.

Elsősorban maga a könyv. „Iratlan történelem” a címe (amelynek megválasztásánál az igen fontos szép-hangzás és olvasó-vonzás szempontján kívül bizonyára az is közrejátszott, hogy a könyv írója főleg a dunai népek még eddig iratlan *igazi*, elfogult nemzeti korlát-szempontoktól mentes történetének megteremtésére akarja irótársait mozgósítani) — de ugyanigy lehetett volna: iratlan *társadalom-szemlélet*, iratlan erdélyi *néprajz*, iratlan *nyelvszemlélet*, stb. A könyvnek minden fejezete — ha nem minden oldala — valamely társadalomtudományi vagy társadalompolitikai terület új *szempontokból* való áttekintését sürgeti, új célt mutat kutatásnak, elmélkedésnek és cselekvésnek. Természetes, hogy 150 oldalas könyvében (és az adott korlátozások között) szerző a maga *összefoglalóan* tömör vagy szemléltetően *leíró* módján a fenti kérdéseknek csak határvonalait rajzolhatta meg, úgyhogy az sokkal többet sejtet, mint amennyit meg is mond, sokkal szélesebbre nő, sokkal messzibbre mutat, mint amennyit készen elénk tesz. Így önkéntelenül a könyv szerzője felé irányul az olvasó érdeklődése, benne keresi a felvetett kérdések további, teljes megoldásának és beteljesülésének bő forrását. Nem csodálnám, ha könyve megjelenése után tucatszámra lépnének eléje kérdéseikkel, javaslataikkal és ösztönzéseikkel mindazok, akiket mai népi, nemzeti és társadalmi sorsunk kérdése nyugtalanít és ha nem így történik, az csak azok miatt a szerencsétlen földrajzi, társadalmi, nyelvi, stb. viszonyok miatt van, amely ma egy magyar (sőt: erdélyi magyar) könyvet s írókat oly kegyetlenül távoltartanak azoktól, akikhez és akikért szólnak...

Emellett a különösen termékenyítő eszmei gazdagsága mellett, amellyel ez a könyv annyira a szerzőhöz utalja az olvasót, még más szempontból is felhívja a figyelmet a szerző fontosságára. Mennél inkább elvetjük a

vérségi és faji (biológiai) elemek jelentőségének meséjét az egyén tulajdonságainak és magatartásának megítélésében, annál inkább kell hinniünk abban, hogy az *életrajzi* tényezők (gyermekkor, nevelés, környezethatások és szerzett kultúra) *döntő* befolyással vannak nemcsak az egyéni *jellem* és *szellem* kialakulására, hanem arra is, hogy valaki szükség-szerűen milyen álláspontra állapodik meg a körülötte folyó társadalmi, nemzeti vagy más összeütközésekben, hogy ezekben milyen szerepre válik alkalmassá, sőt, hogy egy bizonyos álláspontot mennyire képviselhet is adott időben adott tömegnyilvánosság előtt. Korunk szellemi-gyakorlati mozgalmai számtalan példát szolgáltatnak ennek igazolására. Nem véletlen az, például, hogy az osztály-béke és osztályfölbontás különböző elvont elméletei többnyire nem gyárosok és munkások lelkében válnak meggyőződéssé, hanem főleg oly kispolgári értelmiségiekben, akik a tőke és munka közvetlen érdekharctól annyira, amennyire távoleső területeken, „semleges“ zónában élnek életüket és ennél is ritkább kivétel az, amikor a gyáros álláspontját munkás vagy a munkások álláspontját gyáros képviselheti sikerrel az érdekelt tömegek előtt. Ugyanigy az antiszemita kérdésében: olyan zsidók, akiket életükben, az iskolától kezdve, kísér egy antiszemita környezet nyomása, ritkán emelkednek a faji és vallási béke s a nemzeti testvériesülés objektív meggyőződésének magaslatára és még ritkábban, szinte sohase képviselhetik (hirdethetik) sikerrel ezt a meggyőződést a zsidóellenes propaganda által hangolt tömegek előtt. Ennek felismerése indítja a nemzetköziség legkövetkezetesebb képviselőit arra, hogy a különféle nemzeti területeken, kerületekben és államokban nemcsak az illető nemzet nyelvén beszéljék, de ahhoz a nemzethez tartozó (= annak szokásaiban, tradícióiban, körülményeiben és lelkivilágában *nevelkedett*) egyéneket követeljenek és állítsanak minden hivatalba és pozícióba. Ugyanezek a nemzetfejlesztő nemzetközisek minden meggondolás nélkül állítják oda bármilyen helyre, a legmagasabb helyekre is a helyzetükben népi-asszimilált, lelkileg emancipált Kaganovicsokat, Rabinovicsokat, Rosentálokat, olyan országban, ahol a zsidóság is megtisztult középkori élőködő és deklasszált rétegeitől és a tömegek igen nagymértékben megszabadultak középkori előítéleteiktől, de igen óvatosan teszik meg vezetőiké a zsidó származású elvtársaikat olyan országban (pl. Lengyelországban), ahol a zsidó közületben még hatalmas erővel érvényesülnek a népi mozgalomtól idegen befolyások, a nem-zsidó tömegekben pedig a napról-napra istápoltt középkori előítéletek. Nos, Balogh Edgárt életrajza, nevelése és világtapasztalata szinte szükségszerűen determinálja arra a magatartásra és szerepre, amelyet az „Iratlan történelem“ cikkeiben és azelőtt is egész eddigi nyilvános működésében vállalt. Maga is megérzi ennek igazságát: „dragonos nagyapám házában — írja könyve előszavában, — nem volt szabad kiejteni honvéd dédapám nevét“. A továbbiak során megtudjuk, hogy apja tisztá német, anyja is félnémet és csak anyai nagyanyja magyar. De abban a szülei — egy csász. és kir. törzstiszt háza — amelyben a magyar nagyanya — az egykori, megejtett cseléd lány — talán az eltitkolt „alacsony származás“ örökké terhes szégyenét jelentette, ennek apja pedig, a 48-as dédapa volt az, akinek nevét nem volt szabad kiejteni, egyben arra is neveli a serdülő unokát, ami már sok polgári és fél-polgári embert az igazság és egyenlőség keresésére indított és amit finomabb nyelven etikus

beállitottságnak, közönségesebben pedig becsületnek vagy emberségnek hívják. Aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy ez a gyermekkorában („gyermekszobájában“) gyökerező jellembeli sajátása, embersége (amely később egész egyéniségét meghatározó érzelmi és elméleti humanizmussá szélesedik) hajtja a fiatal Edgárt a talán magyarosodott, de mindenkép *uri* nivón maradt tisztí család keretein túlmenően, a lenézett nagyanya felé és készletti arra, hogy ennek népi és magyar eredetét válassza eredetüül, ennek magyar és népi sorsát sorsául, hogy ebben a magatartásában (az ő szavaival: sorsvállalásában) találja meg élete értelmét, öntudatos fiatal és kész férfi-korában is, akkor és ott, a háboru utáni Szlovenszkóban, amikor és ahol ez a közösség-vállalás egy elnyomott réteg és egy kisebbségben küzködő nemzet sorsának vállalását jelentette.

Van-e vajjon született „tisztá“ magyar, aki több joggal vallhatja magát annak, ki őszintébben hordhatja magában magyarságának tudatát, megérzéseit és összes kulturális és politikai következményeit, mint ez az önmaga erkölcsi erején, önmaga áldozásán keresztül önként magyarrá egészült félmagyar?

Van-e olyan parasztnak született földturó pór vagy tősgyökeres proletár, aki igazabbul és kitartóbban élheti és élteheti a népi érdeket, a népi eszméket, mint ez az őrnagy-fia intellektüel, aki elébb a „szégyenfolt“-ként kezelt ősi ág választásának, aztán az alárendelt nemzetisége fennebbjutásáért vívott küzdelemnek nehéz, önfelejtő és önromboló útján jutott el — mint maga is vallja, — az alsóbb rétegek életének, harcainak, lelkivilágának és aspirációinak teljes vállalásáig?

Emberség — magyarság; magyarság — népiség. Ez Balogh Edgár könyvének, egész eddigi élet- és közéleti pályájának nemcsak szavakban kifejezett, de az ő egyéni életében mélyen, szervesen gyökerező alapja és kiindulása.

Amde a naivan érzelmi emberségtől és elvontan etikai humanizmustól elég hosszú még az ut a társadalmi valóság és igazság objektív, tudatos felismeréséig. Éppoly távolság áll a népiem nemzeti (vagy nemzetien népi) valóság felismerésétől a nemzetek közötti testvériség szükségének és utjainak teljes öntudatosodásáig.

Meddig jutott el Balogh Edgár ezen az uton?

Szögezzük le mindenekelőtt, hogy — minden kezdeti és helyzetéből adódó fogyatékoságok és tévelygések ellenére — közéleti pályájának első kezdetén, szlovenszkói falukutató és ifjuság-vezető korában, ezen az uton jár, e cél irányában halad, mi több: módszere is, amellyel a cél felé törekszik — akarva vagy akaratlanul — az, amely legbiztosabban juttatja el az ösztönös megsejtésektől az *elvi* fel- és elismerésekhez. Ez a módszer: a tárgyi kutatás, a tények számbavevése, a gyakorlati tapasztalás, falukutatás, föld- és néprajzi tanulmányok, munkásotthonok és munkásélet alapos vizsgálata, a nép fiainak meghallgatása, egyszóval mindaz, amiből a népi élet valósága konkrétan adódik. Ez a módszer, amelyet a munkás- és népi áramlatok mesterei követtek és tettek követőik kiskatájává (és amelyet e követők közül mégis hányan hanyagoltak el „magasabb“ elvi szempontokból!), marad Balogh Edgár módszere az „Iratlan történelem“-ben is. Népi-nemzeti eszmeköre éppugy, mint az ebből fakadó nemzet-testvériesülési gondolatok (dunai népek összefogása, keleteuró-

pai sorsközössége, erdélyi népek közös sorsvállalása, stb.) nem doktrinár fejtegetések és tételes bölcselkedések alakjában jelentkezik cikkeiben, hanem, mint tapasztalati tényeket összefoglaló, gyakran a művészi megjelenítés tökélyéig érő, színesen élő „riportok“, amelyeket aztán az emel magosan a szokványos leíró újságcikkek fölé, hogy mindenikből — akár az író külön elemző hozzájárulásával, akár enélkül is — minden esetben, minden lépésnél naptisztán áll elő a vizsgált eset általános formája, elvi háttere, elméleti igazsága. A konkrét valóságtól az általános igazsághoz, a gyakorlattól az elmélethez — ez a realista módszer nagyonis indokolt olyan területen, mint a dunai államok nemzeti-népi élete, amelyet még alig jártak előtte más társadalomkutatók és amelyen a leghaladottabb mozgalmak is, a „tisza eszme“ fényzórája, nagyszerű világítása mellett is bizony gyakran csak sötétben tapogatóznak. Ezen a tapasztalat-szerző vándoruton, (amelyhez megintcsak élete folyása adja, hogy megismeri és tanulmányozza több dunai nemzet életét), ahhoz a vallomáshoz juttatja az író, hogy „a Szudétáktól a Fekete-tengerig hazám e föld.“ Ezen az uton ér el — és itt már valószínűleg nem éppen saját erejéből, nem éppen a modern társadalomszemlélet és gyakorlat tanításainak felvilágosító befolyásától mentesen, annak a nagy igazságnak elismeréséhez, hogy igazi, teljes nemzetiség, a nemzeti erőknek szabad kifejlése csak a nemzet-közösség és nemzetköziség jegyében, ennek széles, távolbammutató, mindent befogadó keretein belül képzelhető és érthető el. Ezt az igazságot azonban Balogh Edgár, aki a népi-nemzeti gyakorlatból kiindulva tör előre a nemzet-közösség eszmei magaslatára felé, nem akarja elfogadni annak ellenített igazsága nélkül is, hogy t. i. ugyanigy: igazi nemzetársulás és közösség nem lehetséges levegőben lebegő eszme-képződmény marad a nemzeti valóság felismerése, a nemzeti életformák beteljesedése nélkül. Ezen a ponton aztán elég gyakran beleütközik olyan „balról“ jelentkező kritikuskba, akik nem tartják haladó és népi-demokrata voltával összeillőnek, hogy a nemzeti törekvésekkel oly behatóan foglalkozik és kritizálni kénytelen oly vele vagy előttehaladó eszme- és uttársait, akik a „közbeeső“ nemzeti célokat átugorva, csak a legtávolabbi, a végső célokat követik. Mondjuk meg, hogy ezekkel az inkább kozmopolita, nemzettagadó, mint nemzetársító törekvésekkel szemben Balogh Edgárnak kell igazat adnunk. Kozmopolititás — nem nemzetköziség. A nemzetek testvéri közössége minden lehet, csak nem a nemzetnek és nemzeteknek a tagadása. Meglévő történelmi és társadalmi közösségek és alakulatok tagadása általában nem teheti haladó társadalomszemléletnek sem alapját, sem semmilyen részét. Ugrásszerű fejlődés, igen; de nem egy fejlődési stádium átugrása...

Eddig, ismételjük, Balogh Edgárral minden igazán haladó fő csak egyetérthet. Eddig: a nemzeti és nemzetársi célok azonosságának fel- és elismeréséig. De, hogy érti és alkalmazza ezt a konkrét valóság részleteinek feldolgozásánál? Itt kezdődnek Balogh Edgár gyengeségei, munkájának elégtelenségei, elmélkedésének homályosságai. Mert fenntartás nélkül elismerni — még nem annyi, mint maradék nélkül felismerni...

Az író, a falukutató, etnografus, kulturmunkás és diákvezető rájön arra, hogy a nemzet mivolta és teljessége alul, a népi erőkben gyökerezik. És mivel e népi erők és mozgalmak a nemzetársulás és szocializmus jegyében törnek céljaik felé, magáévá teszi e célokat, elismeri a nemzeti

és nemzetközi célok magasabb színvonalon való találkozását, azonosulását. Eddig Balogh Edgár kétségtelenül eljutott. De itt homályos pontra bukkanunk, nagy hézagot sejtünk. Nem tudjuk: mi miért? Nem látjuk tisztán: *azért* kell-e a nemzetársulás és nemzetköziség, mert ez a nemzeti célok kiteljesedéséhez vezet — vagy fordítva? Sajnos, Balogh Edgárnál sokszor azt kell éreznünk, sőt, sokszor kimondva is látunk, hogy az általános, magasabb cél — eszközzé válik, a részleges, átmeneti cél — főcél. Ez pedig, ugyebár, már „nem az“. Hogy ez így van, azt nem is csak egyes, talán véletlenszerű vagy külső okokból belekényszerült, vagy elejtett mondatokból tűnik ki, hanem kicsit az egész műből is. Így például abból, hogy egész kutató érdeklődése korlátozódik arra a területre, amelyen a magyar nemzeti érdekek közvetlenül fűződnek más nemzeti érdekekhez, mondjuk: „a Szudétáktól a Fekete tengerig“. A távolabb eső világot, *az egészt*, és annak *összefüggéseit* a kisdunai részekkel mintha még „tisztán nemzeti“ szempontból sem tekintené elég fontosnak, még annyira sem, mint az olyan polgári demokrata nemzeti mozgalmak vezetői tették, mint Masaryk, Benes, Pilsudsky és mások, akik saját nemzeti céljaik elérésére Amerikáig és a távoleső gyarmatokig is elmentek a hasonlóságok, összefüggések, kapcsolatok és segítségek keresésében. Ehnél még mindig fontosabbnak tekinti a szerző az „Iratlan történelmet“, az „itteni“ népek közös történetírását. A társadalmi kérdések történeti alapozásainak igen nagy a fontossága. Történeti távlat nélkül nem értjük a közeli, a mai dolgokat, nem teszünk egy lépést se a jövő felé. De ha történeti kimélyítés nem párosul szociológiai kiszélesítéssel, az eredmény csak helyben-topogás, helyhez-szegződés, korlátozódás és elszigetelődés — végső soron: nacionalizmus, azzal a különbséggel, hogy a földrajzi határokat tovább tettük, egy helyett többféle nemzetre kiterjesztettük. A „Keleti Svájc“ polgárian federalista, tehát csak befelé egységesítő és egyenlősítő, de kifelé korlátozódó, nacionalista célkitűzés. (Maga Svájc is mi más, mint egy több nemzetből, nacionalista alapon összetett nemzeti állam?) Balogh Edgár persze nem akarja a Jászi Oszkár túlhaladott „Keleti Svájc“-át, ezen tuljutva, a szabad és önálló dunai népek összefogását óhajtja, ezt is, mint átmeneti megoldást és a „Nyugatról jövő veszély ellen“, tehát nemzetközi összefüggéseiben képzei el. Ez jó, az már nem a polgári, nacionalista elképzelés. De miért *éppen*, miért *csak* a *dunai* államok összefogása? Miért nem az összes veszélyeztetett kis államok szövetkezése? Mivel és mennyiben felel meg inkább az általános célnak a dunai államok összeállása, mint például egy magyar-román-lengyel-halti összefogás? „A dunai népek elhivatottsága“ — Balogh Edgár felelete erre a kérdésre. De mi is ez a különleges *dunai* „elhivatottság“? Ha ennek még volt valamelyes reális és haladó értelme Kossuth idején, amikor néhány dunai nemzet, (magyarok, szlovákok, románok, szerbek) még egyformán küzdöttek nemzeti függetlenségük kivívásáért, ma minden tartalom híjján való képzelmenynek látszik. Vagy csak Kossuthért van? Csak azért, hogy a kossuthi tradíciókra támaszkodhassunk? De a történelmi hagyományokkal (vagyis a polgári-nemzeti forradalmároktól örökölt törekvésekkel) is úgy vagyunk, hogy azokat nem egyszerűen átvesszük és zászlóként magunk elé tűzzük, hanem: amennyiben azok még ma is előbbre visznek, a magunk mai törekvései közé vesszük, de amennyiben azok ma már nem kielégítők, hiányosságaikat felfedjük, tanulunk rajtuk

és tulmegyünk rajtuk. Kossuth elképzelése a dunai könfederációról igen haladó álláspont volt a ferenc-józsefi és abdul-hamidi állapotokhoz képest, de alapjában még mindig magyar nacionalista elképzelés volt, mert leg-radikálisabb és leghaladottabb fogalmazásában is magában hordja a magyar hegémónia gondolatát. Balogh Edgár pedig, aki igen hevesen bírálja Kossuth korábbi, fejletlenebb terveit, fenntartás és főleg hozzátevés nélkül magáévá teszi utolsó tervezetét...

Kossuth minden nagysága és a nemzeti kérdésben való haladottsága mellett is a szociális kérdésekben, amelyek pedig már akkor viharosan döngötték Európa falait (gondoljunk csak 1871-re!), oly tájékozatlanságot árul el, hogy például Marx előtt, akit meglátogatott, kiskaliberűnek és demagógnak tünt fel. Marx ítélete bizonyára módosult volna, ha megismerte volna Kossuth későbbi, öregkori működését is. De abban Kossuth mindvégig elmaradt korától, hogy a szociális kérdést a nemzeti céloknak alárendelte. A kor parancsa más, ennek fordítottja volt: a nemzeti kérdés alárendelése a szociális kérdésnek. Már nem volt messze az az idő (a 90-es évek), amikor először Ausztriában, majd Lengyelországban és Oroszországban a szocialista pártok a társadalmi átalakulás nézőpontjából teszik igen alapos vizsgálat tárgyává a nemzeti kérdést. Karl Renner félpolgári szociáldemokrata programja után jött Otto Bauer alapvető, bár idealisztikus elmélete a „nemzeti jelleg“ tétele alapján*, erre következett Luxemburg ultrabal nemzeti programja, nem is szólva Leninről és Sztalinról, akik a nemzeti kérdésben mindfentiek ellen folytatott évtizedes vitájuk és maguk teremtette elmélet és gyakorlat alapján a maguk területén megoldották néhány tucat nemzet kérdését...

Nagy baj volna, ha ezek után Balogh Edgár megállott volna Kossuthnál. Már az is eléggé fájdalmas hiány, hogy elmélkedéseiben a fenti, szociális szempontból folytatott több évtizedes vitának hatás-nyomát nem látni.

Vajjon Balogh Edgár nem érzi e homályosságok és elégtelenségek némelyikét? Bizonyára igen. Ismerjük el már most, hogy a Duna-eszmét fel-felcserélgeti a keleteurópai szövetség eszméjével. Ebből már könnyen lesz egyszerűen: a veszélyeztetett államok véd-szövetsége. És gondoljunk arra is, hogy homályossága és elégtelensége viszonyaink közt sokszor kívülről megszabott és nem annyira lényeg, mint nyelvbéli...

Végül is, összegezve, állapítsuk meg, hogy Balogh Edgár közirói tevékenységének hibái, részben éppen annak az eszmei gazdagságnak, eredetiségnek, elvi önállóságnak és nagyvonaluságnak a velejárói, amely az igazi gondolkodókat és szellemi vezetésre hivatottakat jellemzi. Balogh Edgárt ilyennek tartjuk. Nem hiába irtuk oda címként: B. E. erdélyi hivatásáról. Csak tőle függ, hogy világnézeti kialakulásának nehézségeit és hézagait leküzdve, hamarosan azzá legyen, amire irói tehetsége, mély kulturája, széles látóköre, igazságkereső becsületessége és végül — de nem utolsósorban — származása és eddigi élete által adott helyzet, előnye folytán hivatott: az erdélyi népek demokratikus összefogásának egyik kezdeményező, alkotó és vezető szellemévé. (Köves Miklós)

* Otto Bauer: Der nationale Charakter.

SZENTIMREI JENŐ: FERENC TEKINTETES UR.

A sok életrajzi regény közül, amik el-árasztják az irodalmat, kivételes hely jut Szentimrei Jenő könyvének, amely „Ferenc tekintetes ur”-ban Kőlcsey Ferenc emlékének áldoz megérdemelt sorokat. Kőlcsey Ferenc kora közvetlenül a francia forradalom, Napoleon virágzása és leveretése után a Szentszövetség aktív működésének idejébe nyúlik. A nyugati eszmék az országba mindig nehezen törtek be és mindig gyenge rezdülést adták a kint már régebben teljes erővel kitombolt változásoknak. A francia forradalom nyugaton alapjaiban rázta meg a feudális gazdálkodási rendet, új világot alkotott. Az előrelépéshez szükséges szellemi előkészítést az enciklopédisták jóval előtte nagy felkészültséggel, az elkövetkezendők tudatos tisztánlátásával, a változások nélkülözhetetlenségével írták elő. Nemzetgazdák terjedelmes művekkel keltek versenyre a poéták és regényírók válogatott munkáival s a régi világ válságát s az új elkövetkezését hirdették. A szabadság, egyenlőség és testvériség lényegében szíporakzó jelszavak voltak, de a mélyén ott dübörgött az oltáhatatlan kivánság: kiszabadulni a feudális rend korszerűtlen és fojtogató karjaiból. A szellemi front az igényesek ernyedetlen küzdelmét mutatta az igénytelenek érdekében; egy fokkal több kulturát, egy adaggal több kenyeret s az emberi méltóság érvényének egy jótányi megtoldását követelték. Harcoltak és mozgósítottak érte; mozgósították az alulmaradtakat, az igénytelenekeket, az örök senkifiaakat, akik nélkül az előrejutás lehetetlenné vált volna s akiket, miután minden helyi feladatot elvégeztek, Napoleon egy szellemes fordulatтай elvitt katonáknak több ízben a német, olasz és orosz mezőkre. Kielégülésnek ez már akkor sem látszott tulságosan kiadósnak, a nagy világváltoztató kérdéseket igen egyoldalúan oldotta meg akkor is, jóformán elhalasztot-

ta, mintegy százötven évvel, de a történelem rugalmas görbéi, ha későn mégis csak jelentkeznek s napjaink háborús tanulságai arra utalnak, hogy ezek az eleven kérdések pillanatig sem aludtak mereven.

Szentimrei Jenő nagy érdeme, hogy Kőlcseyről szóló könyve rendkívüli tudással nemcsak a szokványos regény vagy életrajzhost világitja át és teszi népszerűvé, hanem korának minden számításba jöhető szereplőjét a haladásért folytatott küzdelemben emeli a helyes vélemény részesevé. Szentimrei válaszlási, alkotó módszerére jellemző, hogy az annyira csábító, de kissé ocsó hatást kiváltó lehetőségektől távol tartja magát. Ugyis el lehetne képzelni, hogy Kőlcsey egész habitusát, teljesítő képességét, gondolatvilágát a líra, nevezetesen a Himnusz köré csoportosítja. Ha ezt tette volna, több lenne egy könyvünkkel a meg-hamisított Kőlcseyről. Szentimrei Kőlcseyt magyar enciklopédistaként hívja életre, aki Kazinczyval s a köréjük csoportosuló ifjakkal jó későre, de mégis csak oda igyekeztek hatni, hogy a nyugaton lezajlott nagy szellemi és gazdasági változást a magyar talajra is átvigyéik. Az 1848-ban keresztülvitt jobbágyfelszabadítás előkészítésének orosz-lán részét irodalmi sikon Kazinczy, politikain Kőlcsey munkálta meg. De Kőlcseynek ugyanakkor arra is volt ideje, hogy a nyelvújítás körüli harcokban, a magyar nyelv állami, egyházi s a nyelvet alig vagy egyáltalán nem beszélő rétegei között homossá tegye. Hatalmas és szívós kiállása a haladás mellett, pillanatig sem lankad. Megrendítő emlékszedéi, páratlan tudástól kísért kritikai munkássága egyrészt az irodalomnak szabtak értékmeghatározó medert a maga további fejlődéséhez, másrészt a jobbágyok érdekében és Metternichék ellen vívott ütközetei Kossuth fellépésének közvetlen előkészítői voltak. Ez természetesen nem maradhatott büntetlenül és Szentimrei, úgy sejteti, mintna Kőlcsey nem halt volna meg termé-

szetes halállal. Kitérő kor és jellemrajz köríti a könyvet, amihez a szerző jól alkalmazza a maga széles sodrú, izes, sokszor archaikus nyelvét. (Pap Gábor)

KOVÁCS IMRE: KOLONTÓ. (Cserépfalvi). Kovács Imre, az úgynevezett Márciusi Front embere, vagyis szociológiai író. Két közismert munkája a Néma forradalom és a Kivándorlás. Mindkét írás tudományos keretek között boncolgatja a mai Magyarország társadalmi helyzetét, különös tekintettel a bérmunkában tengődő parasztságra. Ez természetesen nem zárja ki, hogy ha szükségesnek vagy célravezetőbbnek látja, szépírodalmi tevékenységben mondja el további meglátásait, mintahogy „Kolontó” ténylegesen regény. E regényben Kovács Imre egy gazdasági gyakornok életéről beszél, aki fiatal fővel a román határ mentén elterülő nagybirtokra kerül. A gazdasági iskolában tanárai azért szerették és egyengették utját, mert a ma divatos földreform igényekkel szemben aláhuzottan nagybirtok párti volt s ezt a nézetét ritkán rejtette véka alá. Jutalmul, alig-hogy elvégezte az iskolát, álláshoz jutott azokkal szemben, akik írásban és szóban a szegény parasztság föld és kulturális igényei mellé kötötték le magukat. Különösen Héjja Béla íróval és társaival alakoskodik össze, aki alatt nyilván Feját és társait kell értenünk. Már a kezdet kezdetén bizonytalan, kételkedő, gyorsiramu természet, aki nézeteiben és azok változtatásában a leggyorsabb. De érző és ösztönös természet s ez hozzásegíti ahhoz a gondolkodáshoz, hogy valami a világban nincsen rendjén. Kolontón, — a nagybirtok kis tanyáján, — megkezdí szokványos kis életét s keserűen látja, hogy az ottani urak és félurak szokásokba sehogysem tud belemelegedni. Nem tud velük inni, nem tud velük mulatozni, nem vesz részt szerelmi kalandjaikban, nem örül a munkáslányok rendszeres

ágyba kényszerítésének. De jóformán nem is tudja, hogy mit akar s mi az, ami kellene. A nagybirtok azonban szállítja az „anyagot”. A cselédekkel, sommásokkal rosszul bántanak. Helytelen utasítások vagy félreértések mind a terhükre mennek, munkaidőben 16-18 órát dolgoznak naponta, napizzás vagy zápor egyformán kinozza őket. A gyakornok maga is reggel félháromkor kel, örökké álmos, pedig csak az ellenőrzést gyakorolja. Kukacos hust és rosszul számolt természetbeni járandóság napirenden van, nek s a parancsnokkal, csendőrökkel való ijesztgetés, goromba megszégyenítés nagyobb adagban osztályrészük, mint a kommenció. Mindezt „magyarok” mivelik magyarokkal.

Első segélyben a szive részesíti a gyakornokot, aki igyekszik jól bántani embereivel. Nem durva, nem nyuz és nem kiméletlen. Bár sokszor érzi a visszahatást és a tekintély meggörcsülését. Bámulja a cselédség türelmét és fegyelmzett önmegtartóztatását. Nézi a hatalmas tenyereket, óriásra megdagadt emberi melleket, kévét osztogató izmokat, amik így nyersen is elbánnának a nagybirtokkal, minden ur dolgoztatójával együtt. De sokszor látja a meghunyászkodás és a felgerjedt izgalmak sunyi levezetése semhogy emberi sérelem szám-bajóhetne. A kiszolgáltatottak inkább egymást ölik és cibálják. Valahol a határban él egy szorgalmas keménykötésű kisgazda, önálló birtokoskával, önálló gondolatokkal. Öntudatos magyar agrárszocialista, aki Héjjaékkel is érintkezik s ezért csendőrökkel füstölök időnként. Arra való utjában szivesen fogadja a gyakornokot és aludtoj majszolása közben felvilágosítja, a nagybirtokról vett példákkal, a cselédek személyszerinti nyomoráról készentartott bizonyítékokkal és a saját mintagazdálkodásából előterjesztett tapasztalataiból bőségesen megingatja a nagybirtokba vetett hitében. A szenvedélyeket különböző módon vezetile a tehetetlenség önfélke. Van-

nak, akik kaszás keresztelők lesznek s magukat különb és elsősorban magyaroknak tekintik. Ezek minden alkalmat megragadnak, hogy beleköthessenek mellettük dolgozó agrárszocialista társaikba. Gyakran keletkezik ebből éles perpatvar, nem egyszer verekedés, sőt bicskázás is. De az öregek résen vannak s a fiatalokat azzal választják száj-jel, hogy az elsőség kérdése nem a magyar vagy nem magyar, hanem az egyformán üres has. Vannak igen sokan, akiket az egyház csillapít le, intván őket tüzetesen a békességre, amely istennek tetsző cselekedet, vannak olyanok, akik szektásokká lesznek és a másvilágon keresik a békét és nyugalmat. Ezek mély elkéseredésükben megszokták ugyan rugdalni beteg és egészséges társaikat, de utána az istállókban megtartott istentiszteleteiken keserves megbánást mutatnak, különböző módon kinnözzák önmagukat, hogy bínbocsánatot nyerjenek. Utána legalább egy hétre megnyugodnak. Kovács Imre felvonultatja az egyház kenetes szolgáját ugy temetésen, mint saját nevenapja ünnepelésében, amelyre az egész vidék uri népsége hivatalos. A kegyes tiszteletes illendő módon eltemeti az öreg asellért, akihez az uradalom kocsi-kímélés szempontjából elfelejtett orvost hívni, csak a halottkíméléshez érkezhetik az orvos, ami kötelező. A halotti tort mégis az uradalom tisztartója adja, amán a kövér tiszteletes kissé túl tölt a garaton és haza utaztában legurul a kocsi-ról, alig lehet magához téríteni. Mégis a nevenapján a ügyesen felgyógyul s mint vendéglátó előjáróban ott folytatja, ahol a halottitron abba hagyta. Mindenki segít neki s az élet így szépen halad a maga útján. Csupán a református pap és az orvos bujik össze, magukhoz vonva a gyakornokot, akinek ekkor már igen jó hire van. Itt állapítják meg együttesen, hogy talán már egy földreform is későn érkezett s talán minden hiába, hogy a magyar parasztságot valaha is felemeljék el-

sülyedt állapotából. Csak a gyakornok tiltakozik s védi, ha már nem teljes meggyőződéssel, de mégis a nagybirtokot. Majdnem ártatlanul és szívének ütemére hallgatva keveredik abba a végső bonyodalomba, mely őt kenyértelemné s a nagybirtok iránti szerelmét bukottá perzseli. Mákcseplésnél történt az eset. A cséplő munkásokat az intéző rossz szerződéssel kötötte. A szerződésben száz mázsa, mák kicséplésénél három mázsa buza járadékot kötöttek ki maguknak. De a munkába kiderült, hogy az öreg cséplőgépek nem tudnak egyszerre három-négy mázsnál többet kicsépelni. Ezt az intéző elfelejtette közölni a munkásokkal. Csakhamar kiderült, hogy fejenként és naponta még egy kiló buzát sem tudnak megkeresni. A zugolódás csakhamar lángot kap, de az intéző köti magát a szerződéshez. A munkások egymást kinnözzák, annyira, hogy már már uradalmi társukat lökik a gép éles fogai közé. Mindez pillanatok alatt. Végül is a gép menti meg a szerencsétlen munkást azzal, hogy hajtósíja lepattan a dobról. A cséplőellenőr revolvert ránt és azzal kergeti munkásait félre. Akkor áll elő a bandagazda, hogy ők bizony tovább nem dolgoznak, mert kegyetlenül be vannak csapva. Szó szót követ, kiérkezik az intéző, aki a szerződés betartására csendőrök kivезénylésével akarja kényszeríteni őket. A gyakornok a legkritikusabb percben lép elő, saját elhatározásából és kezét ad, hogy követeléseik teljesítve lesznek. Olyan hitele van a munkások előtt, hogy azok szó nélkül újra munkába állnak. Az intéző toporzékolva szidja fogadatlan prókátorkodását s maga is kíváncsi, hogy beleegyezése nélkül miként fogja beváltani adott szavát? A csoda mégis megtörtént, olyanformán, hogy a fizetségnél a gyakornok egyszerűen kiméreti az általa megígért buzamennyiséget. Minden kitudódik és a szépen indult pálya egyszerűben derékba roppan. De csak fizikailag, mert az erkölcsi ta-

multság: a hős megjavulása s a parasztlak mellé való lelki lekööttsége nem marad el.

Tanulságos, megható olvasmány ez a regény. Benne vonaglik a Márciusi Front minden erénye és hibája. Pillanatig sem vagyunk hajlandók azon vulgáris gyanúsításokba belemerülni, hogy akár Féja, akár Kovács Imre, Szabó Zoltán vagy éppen Erdei Ferenc valami messzemenő félregresszió érdekében, félkezűket itt tartva, félkezűket ott, kétszintűek vagy álcázottak. Sarat sem dobálunk Kovács Imrére, mondván, hogy kiagyalt és szentimentális történetben igyekszik propaganda anyagát jóhiszemű olvasóinak tálalni. Tagadhatatlan, hogy a Márciusi Front minden írója — kisebb nagyobb tévedéssel — élén állt az utolsó magyar évtized legsúlyosabb agrárszociálista kérdésének megoldásában. Íróik különböző részletekben ténylegesen felfedezték a sebekben vajudó agrár proletáriátust. Kétséget kizáró, helyes vagy helytelen pontokban, időnként e pontokat javítgatva újabb és újabb követeléseiket foglalhatták össze. Minden igyekezetük az elesett parasztság felemelése körül összpontosult, úgy, hogy közben buzgón adtak hangot megnőtt parasztimádatuknak is. Az urbánusok, akik magukat a városi munkásság képviselőinek tudják éppen ezen a ponton támadják őket a leghevesebben. Az urbánusok számára tökéletesen érthetetlen, hogy a Márciusi Front miért harcol kizárólagosan a elesett parasztszegénységért, holott a városi munkásság bevonása és segítése nélkül az eredményes harc el sem képzelhető. Miért kötik magukat külön utakra, miért specializálják magukat leszígtetelt világnézetre, holott külön megoldások nincsenek. Innen a két tábor íróinak éles személyi harca, kínos dezertálási és félfasiszta gyanúsítgatása és végeleáthatalan önérzet vitái, amelyek a mai napig hibékülési és összeegyeztetlenségi hevességgel dúlnak. Még a nagy teuton veszedelem sem

tudta őket több gyakorlati józanságra hangolni. Amin természetesen igen jókat nevetnek azok a nagybirtokos földelosztás ellenes rétegek, akik a kormányzó párt mögött sorakoznak és azok a Márciusi Front programját radikálisabban kisajátító és mindent tuligérő elemek, akik a csak irodalmi síkon folyó harc háta mögött gyakorlatiasan, sejtek formájában építették be magukat épp a legszegényebb paraszti rétegek mélyébe.

Ebben a pillanatban — figyelembe véve a Márciusi Front minden kezdeményező érdemeit, — úgy áll a helyzet, hogy az esztétikai igazság hirdetésén kívül alig van valami olyan működési terület, amely mozgalmuk előrehaladását jelzi. Az az óvatos törekvésük, hogy a sebek feltárásával igyekeztek az uralmon lévők szívét megpuhítani, nem vezetett más eredményre, mint az irodalmi síkon való további erőfeszítésekre, néhány hónapi leckéztető fogházra s a még mindig lelkesedő magyar ifjúság egy részének hódolatteljes elismerésére.

A Márciusi Front talán észre sem vette, hogy Kovács Imre regényével önkéntelen vallomást publikált. Regényes síkon óhajtja eszméi iránt az érdeklődést fenntartani s majd ha akadnak alkalmasabb idők vagy emberek, akik vele vagy ellenére, — talán éppen ellenkező formában, — kívánatosnak vélik, azt vesszük ki jószolgálatra érdemes műveikből, ami a pillanat hatásában a legalkalmasabbnak tetszik.

Talán a nagy találmányok felfedezőinek szerénységében nemsokára megélik, hogy szellemi termékeiken méltatlan ordások osztoznak. Lehet ennek az ellenkezője is. Csak éppen az nem lehet, hogy elgondolásaikhoz saját magukat vegyék kivitelezőnek és így maradék nélküli „művet“ ajándékozzanak hön szeretett, elnyomott paraszttestvéreiknek. Legföljebb kedvertető olvasmányokat, ha ugyan azok a megnyomortottak millióihoz valaha is eljutnak.

(Pap Gábor)

MÓRICZ ZSIGMOND ÖN-ELETRAJZAT (Életem regénye, Athenaeum) regényírói munkássága zárókövének szánta; talán ezért oly fullasztó a levegője, zsúfolt a mondanivalója és rapszodikus a formája. Mintha az író sietett volna mindent lejegyezni, amit eddig gondos ökonómiával lelkében őrzött, — és a feltörő emlékkáradat, a mindent megvállás kényszere, kilendítette a művös módszerezés vonalából; szilaj és mértéktartó egyszerű, darabos és utolérhetetlenül finom. — Önéletrajz? Igen, olykor önmagáról is szót ejt, emlékezővén rá, hogy életéről ígért számadást, de a regény igazi hőseivé szüleit avatja: a „vadember“ Móricz Bálintot, a csapongó fantáziájú, szeretlen parasztot, aki minduntalan áthágja a „falu törvényeit“, magasba vágyik, visszahull, de törhetetlen vitalitása újra meg újra talpraesíti; az idealista Pallagi Erzsit, a művelt papkisasszonyt, aki sebzett lélekkel viseli házassága keresztjét és a család óvásába szublimálja fájdalmait. Hőse ennek az életleírásnak a falu is, amelyről páratlanul érdekes erkölcs- és társadalomrajzot nyújt, ha szentenciái olykor meglepőek és ellentmondóak is. Korrajz és politikum egyaránt jelenvaló, sőt mellékesen még arra is futja, hogy Ferencz Józsefről, a hivatalnok- és rendőrcsászarról közöljön néhány jellemző dokumentumot.

Móricz Zsigmond életének mindössze 10 éves koráig kívánt beszámolni e regényben. Az önmagaszabta keret így tulságosan szűk és távlatnélküli, — a férfikortól kér tehát kölcsön élményanyagot és innen elemzi ki gyermekévei színeképeit. Az író magát is megrázza ez a művelet. Ráeszmél, hogy jelleme, magatartása, sőt írói alakítóereje is a csécsi és istvándi gyermekélmények anyagából formálódott, innen kapta típusait, kifejezőmódját, életszemléletét. Ami azóta történt, csak reflexei voltak azoknak a lerakódásoknak, amelyek a gyermek lelkében megmerevedtek.

(„Tíz éves koromig több történet velem, mint azóta ötven év alatt.“) Az önéletrajz Móricz művészi felfogásában nem életbeszámolóvá lesz, hanem izgalmas lélekelemzésévé szélesül. S valóban, mélyebben látunk így az író életébe és többet tudunk meg felőle, mintha időrendi felsorolásban élete kisebb-nagyobb eseményeit elevenítené meg.

Néhány — terjedelemben jelentéktelen — részlet és szóhasználat viszont zavarólag és meglepetésként hat. Már kezdetben feltűnik, hogy a szerző előszeretettel és sűrűn használja a „faj“ megjelölést ott is, ahol az értelem a „nemzet“ szóhasználatát kívánná. Nehezen feltételezhető, hogy Móricz e fajteóriákkal terhes időben, ne tudná a különbségeket, mégis az olvasó hajlamos rá, hogy ne keressen a pusztán szóhasználat mögöt semmiféle tudatos, vagy tudatlan eszmei tájékozódást. Sajnos azonban Móricz nem marad meg csak a szóhasználat mellett és időszzerű politikai ténveket is érint. Csehország katasztrófáját pl. történelmi igazságnak itéli, mert a cseh faj fel akarta falni a közötte élő többi fajokat; ez a felfogás azonban — a köztársaság felbomlásával — megbukott. Móricz ugyan nem mondja ki, de ki ne tudná ezekután folytatni a félbemaradt gondolatsort; a német faj hódítása az egykori Csehszlovákia területén helyreállította a fajok szabadságát és korrigálta az elkövetett bűnöket!? Politikai tájékozatlanságnak ítéljük Móricz téves nézeteit, melyből a magyar haladó gondolat ez előkelő szelleme sem tudta emancipálni magát. (Robotos Imre)

VARNAI ZSENI ÚJ VERSEI

(Legyen meg a Te akaratod. Budapest 1939). A költőasszony csinos kis füzetben gyűjtötte össze legutóbbi termékeinek színe-javát, hogy újabb bizonyosságát adja emberiségének és művészi képességeinek. Várnai Zseniben mindig ezt a kitarító és kemény emberséges hitet tiszteltük.

A kor nem változott, legföljebb a módszerek és eszközök, a világ szegényének új és fejlettebb életre hívói. A költő, aki hosszú és küzdelmes esztendők sodrában tanuskodni akar őszinte hűsége mellett, a kor változatlanágában fölisméri az új módszerek és eszközök új elem-módszereit és eszközeit. Ez pedig mi másban nyilvánulhat meg, minthogy még hathatósabb erővel mond ellent minden „újkeletű” barbárságnak. Háboru készül? Ő békét kiált. Kultúrát rombol az esztévesztett? Ő a betű dicséretét menti. Százszor elbukik és százszor újra lendül; nem a nagyotakarók sorsa-e ez? Természetesen hit kell hozzá, olyan hit, amelyért érdemes akár egy egész életet is kockáztatni. Az emberi jog és szabadság hite ez, amely a fiatalos erjű és bátor-
 agú költőasszonyt új harcokra, új nekirugaszkodásokra ösztönzi. Együtt szenved a szenvedőkkel, egy sorba áll a küzdőkkel. Mindegy, hogy hol, mikor, mert a szenvedők sorsa mindenütt ugyanaz: —

....Nem igaz, nincsen messzeség!

Fölgyujtották a házat,

holnap az én fedelem ég:

az én hazám, az én anyám,

az én vérem, az én fiam!

Jaj oly közel van Ázsia

s a béke olyan messze van!

— döbben rá mintegy félálomban, midőn a pillanatnyi látszat elhíthetné véle a lángoló Kína és Spanyolország lidérceinek „messzi” lobogását.

Új kötetének minden sorában a békéért, az igazságért, az emberi boldogulásért esedez, az erkölcsi tudat és jog ünnepi alázatával s a lázongó lélek pattogó tüzével. (Berkó Sándor)

KOROM ÉS KORONA. (Szeneczei László regénye. Erdélyi Enciklopédia kiadása.) A korom: a háborúsvégi erdélyi falu szénégető zendülőinek korma. A korona: a kastély főuri koronája, amely a Monarchia koronájának halódó fényét tükrözi vissza.

Szeneczei regénye 1918 pusztulás-

sal, összeomlással, zendüléssel, országváltozással terhes küszöbére vezeti az olvasót. Kivisz a mából? Nem, belemegy a század élő társadalmi folyamatába. A jelent mai tárgy regénnyel is ki lehet kerülni és történelmi regénnyel is meg lehet közelíteni. Nem anakronisztikus belemagyarázással, hanem a történések genezisébe világlátva. Szeneczei könyve annál inkább időszerű, mert a társadalmi valóság mélyébe vág s tárgyával is benne marad az utolsó történelmi alakulás hullámkörében. A háborús, forradalmas imperiálista összezsugornak Középeurópáját érezzük erdélyi faluja tengerszemében. A mai előtti utolsó nagy válság mozzanatait.

Ma a társadalmi közegben hasonló hullámmozgásokat észlelünk. Az új bonyodalom kezdete párhuzamot mutat az utolsó végével. Ma már a kezdetnél tűnnek fel azok a bomlási jelenségek, amik akkor csak a vég közeledtek. Az új alakulás távlatát megnő az utolsó kataklizmát elevenítő könyv olvasása közben és ezzel együtt nő a könyv társadalmi súlya is.

*

Szeneczei könyvét általában első jelentkezésésként fogják elbírálni és nem fog hiányozni a minden kezdőnek kijáró vállveregetés, amellyel az önálló értékítélet hiánya s a hozzanémértés él. Szeneczei azonban nem áll pályafutása kezdetén s az ismertetőnek meg kell emlíkeznie, ha tudomása van róluk, azokról az eredményekről is, amelyeknek nem az értékén múltott, hogy ne kerüljenek nyilvánosság elé.

Szeneczei egyike azoknak a fiataloknak, akiknek irodalmi munkássága egyszerre tágabb perspektívákat nyitott a szokványos mederben mozgó erdélyi irodalomnak. A városos idők azonban az erdélyi könyvpiac körét is megszükitették s a klikkszemlélet, a rövidlátást és a haladás-ellenes irányzatot a kiadóvállalatok szűkkelbűsége is segítette uralkodóvá tenni.

A pórázra fogott szellem a gaz-

dasági esettégnél is győtrőbb. Alkotókészségük megnyirbálása, ki tudja, nem járult-e hozzá a sorsszerű pusztításhoz, amit a fiatalok soraiban vittek véghez a mostoha járársu viharok? Balázs Ferencz, Kovács József, Koós-Kovács István és mások (akikkel szemben csak azért nem lehet ágálni az irodalomból nemzedékkiváltságot formáló salakbaktereknek, mert a halál tiszteletet parancsol) már nem törhetik át, mint az élők, harmadik vagy negyedik érett művükkel azt a kört, amit törpe szellemek vontak a „beérkezett” írók köré.

*

Szenczei első regénykéziratánál az Erdélyi Szépművészeti Akadémia akkori lektora Thomas Mann modorát és szintjét emlegette. Lehiggadt, színes, folyamatos stílusa, biztos meseszövege azonban nem tudta legyőzni más bírálóknak a könyv tárgya iránti előítéletet. A serdülő lélek labirintusait járó Vakáció kéziratát kiadótól kiadóhoz járva kallódik el s most újra írva, új könyvállalatot iktatja kiadványai közé.

A kudarc bölcséleti studiumokba rántja Szenczeit, de elvont fejtegetéseiben is kísérik szubjektív megoldatlanságai. Önmagát objektíván elméleti munkájában, de ehelyett belső kötöttségei vetődnek ki elvont írásaira is. Társadalmi előítéletek és lélektani gátlások teszik ösztövérré, sokszor ellenszenvesen visszássá állásfoglalásait, viszont magábfordultsága esztétikai beleélését fejleszti s műbírálatait az erdélyi irodalomban egészen különálló mélység és kifinomultság jellemzi a rendszerező elme kvalitásain kívül.

Magára találni, írói bátorságát kiélni mégis csak a műalkotáson keresztül képes s a szubjektív prózában oldja fel új élményköreit.

Második, kéziratban maradt regényében önkénteskorai élményeit dolgozza fel. Torz társadalom, torz lelkek Hasek-szerű plasztikus képét elmélyült humánummal enyhíti. A regénykézirat városról-városra,

országról-országra vándorol, de míg az előbbinek kiadása az átlag-móráll, emezét az átlag-politika akadályozza.

A fonákosság iránti érzékét s fejlett intellektualitását az erdélyi irodalom regionális művirágai serkentik s megírja Székely apokalipszis c. satirikus regényét, amelyben a regionális élet színét, izét kiárusító felület-irodalom s a fajtisztikum elemeit állítja tótágásra. Defejezetlenül, csonkán kerül kiadásra. Sem a műfaj, sem a töredék-munka nem jó jelentezésre. Ragyogó kezdeményezés marad, amely azonban sem az olvasóközönységben, sem az irodalompolitikában nem hagy nyomot.

Hosszabblélekzetű novellák követik, amelyek már több elihető erővel tanuskodnak tehetségéről s ezekben merül fel a harmadik szubjektív eszmekör: a belső vívódások tárnái, a lelki összeroppanás víziói.

Az írás feladat lesz nála, de még mindig inkább önmagával szemben s így jut el saját maga objektíválásának mélyebb fokáig, ahol már a tárgyi világ áll a mű központjában.

*

A „Korom és Korona” jobbára román, kis részben magyar, két kastélyos, tengődő havasalji falu története végig 1918-on. A központi figura egy háborúból hazatért rokkant lenne, Blendea, aki a háttérből szítja az éhező szegénység elégedetlenségének tüzeit, majd kifosztja a kastély éléstárát s azután, a csendőr elől a havasra menekülve, szénégetőnek áll s ott érik meg arra, hogy sajátos havasalji parasztszabeditó legyen a régi impérium összeomlása és az új eljövetele között. De Blendea mégsem az a főhős, akinek egyénisége, járása-kelése köré az események kristályosodnának. Sőt a sok éles körvonalú, rajzó figura között talán a legelmosdottabb s a leggyéresebb mozgásu. Csak a végén szállja meg a sárkányölő szent Mihály szelleme, az is sután. Az igazi hős maga a falu. A háborúvégi viszontagságok a

kastély termeitől a gazdatiszti lakáson, jegyzőn, tiszteletesen, román papon, kallódó magyar uriságon át a zsirosgazdák kasztjáiáig és tovább, a szegénység tengeréig. Elsorvadt parasztgazdaságok, urasági robot, a rekvirálás réme, a módosabbak fokozódó osztályozása, majd ravaszdi észbekapása, a háborúságnak a szegénységet előntő egész keserve és mindezek fölött a fölényes csömörbe vagy kapkodásba fulladó főúri góg.

A képet egyre jobban gazdagító jelenetek, kidomborodó alakok, egyre gyorsuló bonyodalmak mind egyetlen drámai fordulatba torkolnak: a nyílt lázadás napjaiba, amelyekbe a hegyekben érlelődő Blendea kellene értelmet öntsön, a falu szegénysége központi tartalmat és a hazatérő katonák mozgató erőt. A megjelenítés, a leírás technikája bámulatosán eleven, zökkenőt nem ismerő az egész könyvön át, de a kibontakozásnál, az értelmi magnál, a mindent áthevítő forrongás idején alábbhagy a lendület, halványul a kép s torz vonalakban élettelen szatirját adja a forradalom napjainak. Az időben és térben messzi távlatokba hullámzó körvonalak ellankadnak, mintha a történelmi valóság eme részétől már megriadt volna a szerző, mintha saját kiutnemtalálását, saját székepszisét rajzolta volna a tömeg iránytalanságában. Így veszi át a terepet a középkorian stílizált parasztvezér, akinek jósága a kastély felforgatott termeiből kiérzik a vidék népére s bizarr püncösi királyságához mánás-kacagányokba öltözött bandája áll színpalat.

*

1918 végén a Monarchia apró mozaikokra esik szét. Az államgépezet, amely egységbe fogta, szétmállik. De marad a mélyebb, a hatékonyabb kapocs a világgal: az országok romjain át hazatérő katona s a lázadó tetteiben azonos tömeg.

Szenczei regényében elsikkad az ösztönös tömegmegmozdulásnak és az irányító tudatos szálaknak történelmi jelentősége. Nagyságuk tör-

peséggé alacsonyul és, talán szándéktalanul, kaján példázat lesz, amely a tömeg teremőerejét legendának, az élen járók társadalomalkító tudatát nemlétezőnek tünteti.

Nem vetnénk semmit ellene, hogy az események drámai fordulatánál nem vész el a harctérre is, ahol a falu java él, — mint azt Solokov teszi nagyszerű epikus művében, — ha csupán az otthonmaradottakról akarna írni. De nincs nyoma a százados elmaradottságot véres tapasztalatok árán behozó frontarcosok hazatérésének sem. A havasokba vetődő, kesernyés idillben élő zöld káder pedig kevés és tökéletlen ahhoz, hogy a felfordult világ képét a faluba hozza.

Az élethűbb megoldás magától kínálkoznék. A fegyveresen, forradalmi lángban hazatérő katonák s a banda erkölcsöt valló szénégetők egy ideig farkasszemet néznek egymással. Azonban, ahelyett, hogy kezébe vennék az irányítást, a katonák józanabbja a jószág mellé, vérmesebbje a bandába áll, hogy még kevésbé mutakozzék meg rajtuk fél-Európa vajudása, mint azelőtt.

Világból kiszakadt anarchiájuk úgy döbben rá az új impériumra, mint valami kialvó, kőszá láng.

*

Szenczei könyvéből hiányzik a forradalmi idők szintézise, de hiányzik a dialektikus együttérzés is az új történelmi időket hozó tömegekkel. Társadalombirálatata mégis haladó lépés az erdélyi irodalomban az eddigi próbálkozásokhoz mérten. Írásművészete pedig olyan feladatokra érett, amilyeneket az eddigi erdélyi regény nem tudott betölteni. Csak szellemi kiteljesülése várat magára, amely társadalomlátását és műveinek felépítését egyaránt egészébbé, igazabbá tenné. (Bányai László)

PEARL S. BUCK: BÚSZKE SZIV. Az írónő miután előző könyveiben sorra megismertetett bennünket a kínai paraszt, polgár és ur helyzetével, most egy ameri-

Kínai szobrásznő fejlődésén keresztül, az asszony és a művész kényszerű összeütközését önti művészi formába. Egy kivételes tehetség bontja ki képességeit a könyvben, mert ha Pearl S. Buck kínai regényfigurái milliós néprétegek sűrített típusai, úgy a „Büszke szív“ Susan Gaylordja egyedülálló, bár nem ismeretlen egyéniség. Kiapadhatatlan élet-szeretete, felolvadása a lét ősi formáiban „Az anya“ feledhetetlen alakjára emlékeztet. Így azonban a kínai parasztasszony odaadása akadálytalan, addig Susan Gaylord-t a pusztá létezés öröme nem elégítheti ki, alkotnia is kell. Nem mondhat ugyan le nőiességéről, nem élhet szerelem, gyermek, otthon nélkül, de nem tudja s nem is akarja megfajítani dolgozó, alkotó énjét. Boldog nő és alkotó művész akar lenni. A modern nő és a művész kettőssége, a létezés és alkotás szükséglete és képessége szerves egységben kapcsolódik lényében, miért ne elégíthetné ki mindkettőt? Susan Gaylord ereje tudatában vállalkozik a feladatra. Csak a férfivel nem számol, aki boldog alázattal fogadja ugyan a fiatalasszony otthont teremtő férjét, gyermeket gondozó tevékenységét, de mégsem tudja elviselni azt a tudatot, hogy felesége többre hivatott nálánál. Ez a tudat elűzhetetlen árnyékként kíséri s felőrli életakarátát.

A regény legmegkapóbb fejezetei a fiatalasszony harca önmagával. Beburkolja magát férje és gyermekei szeretetével, szorosra vonja maga körül otthonát, letagadja képességeit, nem akar más lenni, mint a többi, mert fél az egyedüllettől, a lelkeben feltáruuló utakról, melyeken egyedül kellene vándoroljon. Játékos, fiataléletereje, egészsége százféle tevékenységben keres utat. Keze öntudatlanul nyúl ismét és újból az agyag felé. Sem mint ember, sem mint művész nem tudatos még Susan, de megható igyekezete ellenére művésszé kell válnia. Már férje életében rájön, hogy nem gyilkolhatja meg énje egyik felét, mert

ezzel elnyomorodna az egész ember. Rendszeresen kezd mintázni s férje, Mark halála után párisi tanulmányai végkép kialakítják benne a művészt. Ekkor találkozik a második férfivel. Megismeri az igazi szerelmet, feladja önmagát úgy, ahogyan első házasságában elképzelni se tudta. A munkás évek magánya után elpihent a művész, a szerelmes asszony sugárzik a létezés derüjében. Míg aztán magára ébred. Látja, hogy mostani, nagyvonalú életmódja éppugy elnyomja az igazi Susan Gaylordot, mint az egykori vidéki otthon. Dolgozni kezd. Ideje felét, énje egyrészét elvonja férje elől. Blake azonban nem a titkon szenvedő Mark. Ő is szobrász s a művész féltékenységgel s a férfi kíméletlenségével akarja Susant a szerelmes asszony szerepében tartani. Nem tűri, hogy felesége számára egyéb is létezzon, mint az ő szerelme s más nő felé fordul, mikor Susan kitart munkája mellett.

A magányosságba vezet Susan utja, de megmarad számára mindaz, amiből életét megalkotta. Mark, Blake, gyermekei, szülei, az otthon, a szerelem, emberek alkotó munkájának anyaga. Mert életünk nemcsak abból áll, amit nyújtott számunkra, hanem abból is, amit megtagadott. A modern, dolgozó nő nemcsak azért gazdagabb, mert meghódította maga számára a munkát, a cselekvést. Az is életéhez tartozik, hogy ezért a munkáért, belső szabadságáért, büszkesége töretlenségéért többnyire feláldozza szerelmét.

Egyszerű, bonyolultság nélküli lény Susan Gaylord s úgy érezzük, hogy Pearl S. Buck kicsit túl egyszerűre rajzolta. Kínai regényeiben, ahol távolabbról szemlélte alakjait, művésziibbet alkotott. Még lélektani szempontból is nagyobbak ezek a könyvek, mint a Büszke szív, ahol egy lélek küzdelmeit választotta regénye tárgyául. Különösen a Susan művészi fejlődéséről irt fejezeteket nem érezzük elég meggyőzőnek. Olyan simán halad előre, olyan ne-

hézség nélkül válik nagy szobrász-
szá, hogy kivételes tehetsége sem
teszi valószínűvé. Ismerjük az igazi
művészek élettörténetét, megtorpa-
násukat és kételyeiket. Jean Chris-
tophe, Jacques Thibault fejlődésé-
nek képére emlékezve kétkedés tá-
mad bennünk Susannal szemben.
Minden sikerül neki művészeté-
ben, mindenki segítségére van, az
emberek önzetlenül mellé állnak.
Harc és fájdalom csak az asszonyt
éri. Ugylátszik Pearl S. Buck ide
sírította a nehézségeket. (Heves
Rendő)

MAI JAPAN KÖLTŐK. A „szí-
nes ember“ problémája ma
időszzerűbb, mint valaha. A világhá-
ború után egy ideig úgy látszott,
hogy sikerül az emberekben egy
egyetemes, átfogóan emberi öntu-
datot felébreszteni, sikerül a különbö-
ző ideológiákat, az egymással szem-
benálló érzelmi állásfoglalásokat
közös világképbe tömöríteni. A XX.
század humanizmusa azonban csak
teória maradt, a valóság ma kiáb-
ránálta, mint a történelem „leg-
sötét” évszakaiban. És ahogy
mi európaiak nem értjük meg egy-
mást, ugyanolyan tájékozatlanul ál-
lunk a színes fajok emberi, politikai
és gazdasági aspirációival szemben.

Ilyen zavaros időkben jó néha a
forrásokhoz visszanyulni. A politi-
kusok beszédeiből, az újságok szen-
zációkereső híreiből nem ismerhet-
jük meg egy nép igazi arcát. Kuai
Matsuo és Steinlber-Oberlin most
megjelent, az eredetikkhez minden
vonatkozásban méltó fordításaiból
(Anthologie des poètes japonais con-
temporains, Paris, Mercure de
France) végre megismerheti a nyu-
gati olvasó a modern japán költé-
szetet. Harminchárom költő versein
keresztül keresztmetszetét kapjuk a
modern japán lélek hangulatválto-
zásainak az 1868-as államreformtól,
amikor Japán materiális civilizá-
ciója a nyugati államokhoz haso-

nult, egészen napjainkig.

Első olvasásra is feltűnik, hogy a
japán költők mennyit tanultak az
európaiaktól, különösen a franciák-
tól. Néha az az érzésünk, hogy e
versek nem is fordítások: olyan
harmonikusan illeszkednek Japán
költői elképzelései a teljesen idegen
szerkezetű francia nyelvbe. De míg
technikai civilizációnk eredmé-
nyeit egyszerűen elsajátították és
(igen gyakran továbbfejlesztve)
megvalósították a japánok, addig
az európai romantizmus, szimboliz-
mus és impreszionizmus hatásai
csak új, megfelelőbb kifejezési for-
mákat adtak Japán örökké válto-
zatlan érzésvilágának. A Távolke-
letnek oly idegen európai szellemi
atmoszféra, melyből a nyugati iro-
dalmi irányzatok kisarjadtak, nem
ártott meg a sokat idézett szenzi-
bilitásnak, mely ma — ép' úgy,
mint ezer évvel ezelőtt — jellegze-
tes vonása a japán léleknek és min-
den irodalmi és művészi megnyilván-
ulásának.

Nem lehet meghatódottság nélkül
olvasni ezt a könyvet. Igen gyakran
mély, megkapó versekkel találko-
zunk benne, hogy önkéntelenül is a
nyugati irodalmak legjobbjai jutnak
eszünkbe. Baudelaire, Verlaine, Rim-
baud, Francis Jammes emléke ár-
nyékolja be e lapokat. Meghatóak
ezek a versek, mert szomorúak. „A
szomorúság életem tápláléka“ —
írja az egyik költő. Mindegyik oda-
irhatná ezt a sort mottónak egész
oeuvreje fölé. Szomorúság, melan-
kólikus nyugtalanság, szerető gyön-
géség a témái ennek a költészet-
nek, melybe csak a természetimá-
dat hoz egy sápadtan fénylő re-
ményugárt. Halk, őszi kertben já-
runk, áhítattal kell az érzés forrá-
sához közelednünk. Minden, ami kö-
rülöttünk van, ember, állat, növény,
tárgy misztikus életet él — más
mint amilyennek eddig ismertük. Aki
elolvassa ezt a könyvet, közelebb
jut az igazi Japánhoz. (Th. A.)